

Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. V–XV + 17–366.

Велико ми је задовољство што могу србистичкој и општелингвистичкој јавности да скренем пажњу на ову у свему изузетну књигу. Поћи ћу редом.

Књига садржи следеће одељке дате у Сажетом садржају (V): Уводна реч. 1. *Лексикологија* (17–34). 2. *Лексема и реч* (35–39). 3. *Лексикон* (40–53). 4. *Лексичко значење* (54–64). 5. *Присвојени проучавању лексичког значења* (65–128). 6. *Полисемија* (129–145). 7. *Механизми полисемије* (146–186). 8. *Семантика деривата* (187–212). 9. *Синтагматски лексички односи* (213–231). 10. *Парадигматски лексички скупови* (232–243). 11. *Парадигматски лексички односи* (244–330). *Завршна реч* (331–332). *Библиографија* (333–352). *Индекс имена и појмова* (353–362). *Резиме* (363–364). *Summary* (365–366).

Детаљни садржај (VI–XII) дат је иза Сажетог садржаја; у њему је сваки од ових одељака подељен на више тематских целина.

У Уводној речи ауторка каже да је овом књигом желела да оствари три циља: „Први циљ је да ова књига буде уџбеник или један од универзитетских уџбеника за лексикологију ... Други циљ ове књиге био је да се на једном месту, бар уопштено, изнесу схватања српских лингвиста (или оних из најближег окружења) у вези са различитим лексиколошким темама ... Трећи циљ ове књиге био је да се изнесе лични поглед на лексикологију.“ И одмах да кажемо: сва три циља су остварена на најбољи могући начин: прво, књига ће бити уџбеник за предмет *Лексикологија*, то је несумњиво, и, верујемо, неопходни приручник за све лингвистичке предмете који се баве значењским језичким нивоима¹; друго, књига ће у исто време послужити и као ин-

¹ Овом књигом предмет *Лексикологија* на Катедри за српски језик и јужнословенске језике Филолошког факултета у Београду, иако један од најмлађих, основан

форматор о схватањима српских и других лингвиста о различитим семантичким питањима², и, треће, књига ће бити, и књига јесте огледало онога што мисли и ради њена ауторка³.

На крају Уводне речи ауторка каже: „У овој књизи лексикологији се приступа пре свега из угла психолингвистике. Даје се велики значај менталном лексикону и његовој организацији у нашој меморији. Пошто у вези с тим не постоји много општеприхваћених сазнања, књига обилује описима психолингвистичких експеримената, посебно оних чији резултати указују на чињенице или претпоставке о организацији менталног лексикона“ (XV). Овим се експериментима у различитим истраживачким процедурама свака подела лексике, сваки опис какве поделе, свака семантичка теорија, свака појава у лексичком систему управо доказује елементима самога лексичког система.

У одељку *Лексикологија* дефинисан је предмет проучавања лексикологије: „Лексикологија је део науке о језику који проучава значење речи, као и синтагматске, парадигматске и деривационе везе међу речима“ (17). Затим се на примерима показује сва разноликост и сложеност међулексемских односа. Даље се ауторка бави поделама лексикологије (на лексикологију у ужем смислу и лексикологију у ширем смислу, на општу и посебну лексикологију, на лексикологију једног језика и упоредну/контрастивну лексикологију, на синхронијску и дијахронијску лексикологију) и односом лексикологије према сродним дисциплинама, према етимологији, терминологији, ономастици, фразеологији, творби речи и лексикографији. За ове (фразеологију и творбу речи) ауторка с правом каже да су проблеми којима се оне баве проблеми лексикологије, а унеколико посебан статус су добиле због традиционалне одвојености од лексикологије, посебно код нас. Мислимо да традиција није довољан разлог за њихово издвајање из лексикологије у ширем смислу; деривациони систем део је лексичког система, деривати функционишу према законитостима организације

1981. године, постаје привилегован у односу на друге предмете. Наиме, ово је трећи приручник рађен за овај предмет: први је Д. Гортан-Премк, *Полисемеија и организација лексичког система у српском језику*, Библиотека ЈФ, Београд 1997. и друго изд. Завода за уџбенике 2004; други је Д. Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад, МС 1998, и друго издање 2006. године. И још је нешто важно: ова су три приручника међу собом комплементарна.

² Код нас је мало и прегледних чланака, а књиге са прегледом различитих мишљења о проблемима о којима се говори права су реткост.

³ Реткост је и то да аутор стави на увид јавности и оно што је и како је мислио и оно што је урадио. Узгред, из приложеног се да видети да је аутор и добро мислио и много урадио.

лексичког система; а фразеолошка јединица је јединица са лексемама реализованим у задатом контексту, а задат контекст тешко је дефинисати без дефиниције семантичке позиције уопште. Дакле, инструментариј и процедуре испитивања у фразеологији и творби речи исти су као и у лексикологији, посебно у испитивању полисемије и семантичке позиције.

У пододељку *Лексикографија* ауторка дефинише теоријску и практичну лексикографију, као и узајамни однос лексикографије и лексикологије. Даље, у одвојеном делу овога пододељка ауторка говори о употреби речника, посебно о употреби наших дескриптивних речника, разуме се, и о самим речницима, о садржају ових речника, о њиховој структури, о речничким чланцима у њима, о лексикографским симболима, о примарним и секундарним семантичким реализацијама, о дефиницијама и систему дефиниција, уопште о свим лексикографским идентификацијама и информацијама.

У одељку *Лексема и реч* лексема је дефинисана као „најмања самостална јединица лексичког система у чијој су структури несамо сталне значењске јединице, лексичка морфема и обличка морфема, или творбена основа и творбени формант“⁴ (35), а реч као „једно значење у једном контексту“ (36). Поред лексеме и речи у овом су одељку дефинисани и други сродни термини, и они које ће ауторка даље употребљавати и они које неће употребљавати; ово је учињено да би се олакшало, пре свега, студентима да користе не само ову књигу већ и другу литературу сличнога садржаја; и добро је што је ово учињено.

Одељак *Лексикон* посвећен је лексикону, општем и менталном, колективном и индивидуалном. Структуру лексикона чине, како ауторка каже, самосталне лексичке јединице (дакле, не и морфеме, што је добро), било једночлане, било вишечлане (фразеологизми, терминолошке синтагме и устаљене фразе) (40); идентификацију и дефиницију ових јединица ауторка чини на основу радова пре свега домаћих аутора и коментара које даје уз њих; идентификацију менталног лексикона и проблема организације менталног лексикона ауторка чини на основу радова домаћих и страних аутора и коментара које даје уз њих. Посебан део посвећен је *Асоцијативном речнику српскога језика* и постојећим фреквенцијским речницима српскога језика.

Лексичком значењу ауторка посвећује посебну пажњу дајући преглед различитих схватања овога проблема, почевши од Огдена и

⁴ Дефиниција је преузета од Д. Г. Премк, што је у књизи и речено у фусноти. И кад смо већ код фуснота, да кажемо и то: ауторка увек исцрпно обавештава одакле је шта преузето или према чему је нешто изложено.

Ричардса и њиховог троугла: језик, мишљење, стварност, преко Билеровог модела знака као оруђа у комуникацији; затим се ауторка бави вишезначношћу једнога знака наводећи мишљења Фрегеа, Косовског, Липке, Згусте (на кога се, с правом, често враћа), Лајонса, Алиференка и нашега Прћића; даље нас ауторка информише о предметно-појавним макрокомпонентама значења (о денотацији, уз референцију и десигнацији или сигнификацији) и конотативним макрокомпонентама значења, као и о експресивности као главној одлици конотације.

Одељак *Приспуји проучавању лексичког значења* с разлогом је најобимнији део ове књиге и посвећен је доминантним теоријама и методама у утврђивању лексичког значења: компонентцијалној анализи, анализи прототипа, концептуалној анализи и асоцијативној методи. О избору методе у истраживању ауторка каже: „за одређени приступ проучавању лексичког значења лексиколог се најчешће одлучује у зависности од типа лексике, а не од научне моде. Не постоји универзална теорија, она која је погодна за испитивање целокупног лексичког фонда. На један начин испитују се, на пример, именице, на други глаголи. На један начин се анализира конкретна лексика, на други апстрактна.“ (65). Да наставимо ауторкиним речима: „Концептуална анализа је погодна за истраживање конкретне лексике (посебно именица), теорија прототипа је подесна за проучавање тематских група лексема, а концептуална анализа је најприкладнија за проучавање апстрактне лексике“ (89). И даље: „Сматрамо ... да се асоцијативна метода, за разлику од других до сада наведених теорија, не може самостално користити у семантичким истраживањима, али она има велики значај у дијагностиковању неке семантичке појаве или у утврђивању резултата до којих се дошло применом неке друге теорије“ (114). Све ово је несумњиво тачно. И да је само ово у књизи речено, књига би била вредна наше пажње, а ауторка би заслуживала да кажемо да је зрео и озбиљан лингвиста.

И још нешто, што је такође несумњиво тачно. Говорећи о компонентцијалној анализи, ауторка каже: „Важно је нагласити да компонентцијална анализа, као ни друге теорије којима се анализирају значења лексема општег лексикона, није само језичка теорија — то је обавезно и концепција о некој од стратегија мишљења“ (73).

Сваку од ових стратегија мишљења, односно сваку од теорија о процедури семантичке анализе ауторка укратко представља: временски лоцира настанак и развој теорије и њене ауторе, стране и домаће, показује различите приступе тој теорији, указује на њене предности и мане; код компонентцијалне анализе задржава се на класификацији семантичких компонената, њиховој продуктивности и хијерархијској

организованости. Код теорије прототипа задржава се на појму прототипа као типичном представнику једне категорије, једне тематске групе, на семантичкој организацији тематске групе, на одређивању њених централних и периферних чланова. Код концептуалне анализе задржава се на средствима помоћу којих концептуализујемо појмове — на појмовној метафори, на појмовној метонимији и типичним сценаријима. Код вербалних асоцијација асоцијацијама као методи за откривање организације менталног лексикона, о асоцијацијама као средству за одређивање прототипа какве категорије, о асоцијацијама као средству стварања каквог типичног сценарија, о тестовима асоцијација, о примени асоцијативних тестова у семантичким истраживањима.

Свака од ових теорија потврђена је егземпларом примене: за компоненцијалну анализу то је ауторкин рад о значењу речи које означавају *кућу и њене делове*; за анализу прототипа то је ауторкина књига о *џридевицама који означавају људске особине*; за концептуалну анализу то је ауторкин рад о концептуализацији *џуге* у српском језику; за асоцијативну методу то су асоцијативни речници и описи асоцијативних експеримената којима се ауторка користила у досадашњем раду. Следећа су два одељка *Полисемија* и *Механизми џолисемије*. У њима се дефинише полисемија, и као способност вишезначности и као механизам развитка вишезначности, затим се говори о полисемантичкој структури, о значењима у њој, примарном и секундарним, о радијалној, радијално-ланчаној и ланчаној полисемији, о проблему примарног значења и различитим начинима развоја секундарних, о регуларности полисемије, о појавама које се граниче са полисемијом, занимљивим, али недовољно испитаним — о аутотропонимији, о лексичко-граматичкој полисемији и другим појавама сличним полисемији.

О метафори и метонимији ауторка говори као о појмовној појави, као о механизму мишљења, затим као о лексичкој појави, о механизму у лексичком систему и као о поетској појави. Даље говори о синегдохи као лексичкој појави, о ситуационој синегдохи и о поетској синегдохи, па још даље о платисемији и симилисемији.

Одељак *Семантика деривата* структуриран је као и други одељци: прво се дају опште напомене о развоју дериватологије и разлози за проучавање деривата у лексикологији, затим се говори о самим дериватима, о њиховој структури, о лексичком и творбеном значењу деривата, о једнореферентним и двореферентним дериватима, о утицају творбене основе и форманта на значење деривата, о семантичкој деривацији, о деривационим гнездима, о моделима могуће организације твореница у менталном лексикону, и, по већ уобичајеној и доброј схе-

ми, даје се као пример примене ауторкина анализа деривационих гнезда придева са значењем људских особина.

Синтагматским лексичким односима односно семантичком утицају једне лексеме на другу у линеарном поретку посвећен је следећи одељак књиге. Нарочита пажња усмерена је на чињеницу да се секундарна значења лексема остварују само у одређеним контекстима (у семантичким позицијама са детерминатором). И овде ауторка, као и у ранијим поглављима, даје кратак преглед различитих схватања ових односа и различитих термина којима се они именују: *колокација* је дводелна конструкција, *лексемска валентност* је лексички однос у којем се истиче, посебно посматра један члан, а исто је и *инкајсулација* и *семантичка позиција*, *лексичка синојивост* је узајамни однос колоката, а посебни односи међу колокатима су *лексичка солидарност* и *рестрикција селекције*, и да не набрајамо све.

У два завршна одељка *Парадигматски лексички скујови* и *Парадигматски лексички односи* говори се о системски повезаним лексемама, о лексичким скуповима, о њиховој подели према општости, о терминолошким укрштањима у именовању лексичких скупова, о подели лексичких скупова према међусобној зависности чланова и према кохезионом центру. Даље се говори о три основне врсте парадигматских односа: *о садржинским*, *о формалним* и *о садржинско-формалним*: у прве спадају *синонимија*, *дублетност*, *антиномија* и *лексички скујови без гранања*; у друге спадају *римваност*, *шаутофонија* и *шаутофонија*; у треће спадају *йаронимија* и *хомонимија*.

Теоријске поставке страних и домаћих аутора и овде су поткрепљене описом и резултатима ауторкиних емпиријских истраживања: о парадигматским скуповима, о синонимској умрежености, о антонији. Захваљујући овим, као и другим истраживањима на језичком материјалу које је ауторка навела, представљене теорије дате су као огледне методе и процедуре којима се лексиколози служе у семантичкој анализи лексике.

Списак цитиране литературе добро одабране, који је дат на крају рада, броји близу 400 јединица, што говори о изузетној ауторкиној обавештености о актуелним проблемима лексикологије и сродних дисциплина у свету и код нас.

Да сведем. Књига је вредна по ономе што се у њој износи, по начину на који се то чини и по својој изузетној читљивости.